

Добжанська Олена

Науковий керівник – доктор філол. наук, професор Дребет В. В.

СИНЕРГЕТИКА КОДУВАННЯ СЕМАНТИЧНОГО ОБСЯГУ ІМЕННИКІВ З РІЗНИМ МОРФОЛОГІЧНИМ ФАКТОРОМ У ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ ДУДЕН

У даній статті досліджується кодування іменникової інформації, яка має різну морфологічну структуру, у тлумачному словнику ДУДЕН. З лінгвосинергетичних позицій було досліджено вплив морфологічного фактору на семантичний обсяг іменника.

Ключові слова: синергетика, ієрархія мовних значень, семантичний обсяг слова, кодування іменникової інформації.

Слово – це основна одиниця мовної системи, найважливішою ознакою якої є її номінативна функція. Такими питаннями, як виникнення слова, значення слова, його метафоричність, звукова оболонка та співвідношення з позамовною реальністю спочатку займалися філософи, потім мовознавці, і, нарешті, усі їхні напрацювання вилились в окремий розділ науки про мову – лінгвістичну семантику. Незважаючи на те, що цей напрям мовознавства має довгий й інтенсивний період розвитку, пік якого припадає на XIX-XX століття і пов'язаний з іменами таких вчених, як Ю. Апресян [1], В. Звегинцев [3], В. Левицький [5], С. Ульман [11] та ін., головні його завдання залишаються нерозв'язаними й досі і набувають дедалі більшої актуальності.

Серед усього спектру проблематики досліджень сучасної лінгвістичної семантики нашу особливу увагу привернула проблема полісемії як мовної категорії. Беззаперечним є те, що важливим є відображаються явищ і предметів навколишньої дійсності в свідомості людини, але основною здатністю людини є вміння вербалізувати її розумову діяльність, а, оскільки кількість цих предметів і явищ незмірно більша, ніж кількість засобів об'єктивізації ментальної діяльності (під ними ми розуміємо слова, які позначають ці предмети та явища), то виникає явище полісемії, тобто наявності у однієї мовної одиниці більше як одного значення за умови існування між ними семантичного зв'язку або перенесення назви з одного денотата на інший на основі подібних чи спільних характеристик. Із цього одразу випливає наступне питання: чи всі значення слова-полісеманта є рівноправними? У цьому відношенні ми поділяємо точку зору, згідно з якої значення слова поділяють на головні та другорядні, вільні та фразеологічно зв'язані при тому, що, як зазначає В. П. Конецкая, «перше, головне, значення слова у більшості випадків є прямим, нейтральним і незв'язним, а переносні значення найчастіше є переносними, стилістично забарвленими і фразеологічно зв'язаними» (див. [4, с. 106]). Кількість значень слова-полісеманта залежить від багатьох факторів: семантичного класу слова, граматичного роду та ін. Ми ж поставили за мету дослідити вплив саме морфологічного статусу іменника на його семантичний обсяг за допомогою методології лінгвістичної синергетики.

Лінгвосинергетика розглядає мову як відкриту систему, а явище полісемії – як наслідок внутрішніх флуктуацій, під впливом яких лексичні одиниці проходять етапи *порядок – хаос – порядок*, внаслідок чого слова набувають нових значень або виникають нові слова, які, якщо флуктуації достатньо сильні, приживаються в мові, оскільки мова як саморегулююча система здатна до саморегуляції відповідно до її потреб, що стосується і величини лексикону [2, с. 79]. Зокрема, Р. Келер пов'язує величину лексикону з потребою системи здійснювати операцію кодування – процесу

закріплення інформації та засвоєного знання про предмети, явища і процеси навколишньої дійсності за допомогою мовних знаків та їх значень [8, с. 52]. Згідно з його слова, чим більше значень потрібно кодувати, тим більшою повинна бути кількість лексичних одиниць у мові [8, с. 57], і саме полісемія тут виступає механізмом економії мовних знаків для позначення обмеженою кількістю мовних знаків необмеженої позамовної реальності [2, с. 80], що слугує яскравим прикладом синергетичного закону мінімізації зусиль.

Відповідно до мети нашого дослідження, ми дослідили співвідношення кількості значень іменника з його морфологічним статусом. Словотворення відбувається за прикладами, схемами, за допомогою яких утворюються або можуть бути утворені нові слова. Найважливішими типами словотвору в німецькій мові є афіксальний словотвір або деривація (*Ableitung (Derivation)*) та осново- і словоскладання (*Zusammensetzung (Komposition)*). Крім двох вище названих основних типів творення слів в німецькій мові існують ще принаймні два типи – це *Konversion* (перехід слова з однієї частини мови до іншої) та *Kurzwortbildung (Wortkürzung, Reduktion)* – творення складноскорочених слів (див. [7], [9], [10]).

В статистичних дослідженнях, присвячених аналізу полісемії, як правило використовують тлумачні словники. Ми обрали для нашого дослідження найбільш авторитетний, на нашу думку, тлумачний словник «Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache» [6], який далі ми будемо скорочено називати ДУДЕН. На початковому етапі було досліджено 1000 іменників з різним семантичним обсягом та морфологічним статусом. За основу синергетичної інтерпретації результатів взято поняттєвий апарат, розроблений В. В. Дребетом [2]. Результати дослідження представлено у вигляді таблиці:

Таблиця 1

Взаємозв'язок семантичного обсягу іменника та його морфологічного статусу

Морфологічний статус	Семантичний обсяг					Разом
	1	2	3	4	5	
Простий	47	23	47	57	54	228
Похідний	83	37	49	65	42	276
Складений	237	127	67	42	27	498
Разом	337	187	161	164	151	1000

Переважаючи більшість (у порівнянні з іншими типами словотвору) аналізованих слів – 498 – становлять складені іменники. Саме ця група слів найчастіше (237 разів) іменників найчастіше має лише одне (головне) значення слова і найрідше до полісемічних іменників з семантичним обсягом 3–5 значень (67, 42 і 27 іменників відповідно). Наприклад, іменник зі складним морфологічним фактором *die Raumgestaltung* продукує 1 значення:

Raum|ge|stal|tung, die <Pl. selten>: Gestaltung u. Ausgestaltung von Räumen.

У свою чергу, іменник *die Rücksichtslosigkeit* генерує 2 значення:

Rück|sichts|lo|sig|keit, die; -, -en: 1. <o. Pl.> das Rücksichtslossein, Missachtung der Gefühle, Interessen;. 2. rücksichtslose Handlung.

Другою за чисельністю є група похідних іменників (276), які існують приблизно однаково на всіх кількостях значення іменників, проте найчисельнішу групу складають моносемічні похідні іменники (83), а найменш чисельну – іменники з семантичним обсягом у 2 значення (37 разів). Наприклад, іменник з похідним морфологічним фактором *der Spieler* має 1 лексичне значення:

Spie|ler, der; -s, – a) jmd., der an einem Spiel (1 b, d) teilnimmt; b) jmd., der vom Glücksspiel nicht lassen kann: ein leidenschaftlicher, besessener S.; zum S. werden; c) (seltener) jmd., der ein Musikinstrument spielt; d) (selten) kurz für Schauspieler.

А от спільнокореневий з ним іменник *die Spielerei* генерує 3 значення:

Spie|le|rei, die; -, -en: 1. <o. Pl.> (abwertend) [dauerndes] Spielen; 2. etw., was leicht ist, weiter keine Mühe macht; 3. (oft abwertend) etw. Zusätzliches, aber Entbehrliches, für die eigentliche Sache Unwichtiges.

Наостанок розглянемо групу простих іменників. Ця група є найменш чисельною і складається з 228 слів, проте саме серед простих іменників є найбільше багатозначних слів, наприклад, із семантичним обсягом у 4 значення є 57 слів, а у 2 значення – усього 23 слова. Наприклад, іменник з простим морфологічним фактором *die Idee* генерує семантичний обсяг 3 значення:

Idee, die; -, 1. (Philos.) a) (in der Philosophie Platos) den Erscheinungen zugrunde liegender reiner Begriff der Dinge; b) Vorstellung, Begriff von etw. auf einer hohen Stufe der Abstraktion; 2. Leitbild, das jmdn. in seinem Denken, Handeln bestimmt; 3. [schöpferischer] Gedanke, Vorstellung, guter Einfall.

Висновки. Отримані результати дозволяють констатувати, що у кількісному відношенні простий морфологічний фактор слова генерує найбільший семантичний обсяг слова. З лінгвосинергетичних позицій це свідчить про те, що у кількісному відношенні простий морфологічний фактор є найоптимальнішим механізмом для кодування найбільшого семантичного об'єму іменникової інформації. Очевидно, що у міру ускладнення морфологічної структури збільшується обсяг іменникової інформації у морфологічних чинниках слова, що гальмує можливості розвитку полісемічного ланцюга, адже складна морфологія, так би мовити, фіксує іменникове позначення на певному конкретному явищі або предметі позамовної дійсності.

Перспектива подальших досліджень. Ми свідомі необхідності залучити більший обсяг досліджуваного матеріалу з метою уникнення філософських спекуляцій щодо закономірностей синергетики кодування семантичного обсягу іменників з різним морфологічним фактором у німецькій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика / Ю. Д. Апресян. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
2. Дребет В. В. Декодування іменників у німецькомовних текстах художньої прози та преси (синергетично-квантитативний підхід): Монографія / В. В. Дребет. – Тернопіль: Астон, 2016. – 400 с.
3. Звегинцев В. А. Семасиология / В. А. Звегинцев. – М.: Изд-во МГУ, 1957. – 321 с.
4. Конецкая В. П. Принципы классификации лексических значений слова (к вопросу о системе лексических значений) / В. П. Конецкая // Ученые записки МГПИ. Факультет иностранных языков, 1956. – Т. 43. – Вып. 1. – С. 93–107.
5. Левицкий В. В. Семасиология / Левицкий В. В. – Винница: Нова книга, 2006. – 512 с.
6. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache: in 10 Bd. [Електронний ресурс]. – On CD. – Mannheim: Dudenverlag, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 128 Mb RAM; Windows 98, 2000, XP; MS Word 97-2000. – Назва з титул. екрану.
7. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1969. – 330 S.
8. Köhler R. Zur linguistischen Synergetik: Struktur und Dynamik der Lexik / R. Köhler. – Bochum: Studienverlag Brockmeyer, 1986. – 200 S.
9. Naumann B. Einführung in die Wortbildungslehre des Deutschen / B. Naumann. – 2, neubearb. Aufl. – Tübingen: Niemeyer, 1986. – 120 S.

10. Naumann B. Wortbildung in der deutschen Gegenwartssprache / B. Naumann. – Tübingen: Niemeyer, 1972. – 106 S.
11. Ullmann S. Semantik: Eine Einführung in die Bedeutungslehre / S. Ullmann. – Frankfurt am Main: Fischer Verlag GmbH, 1973. – 401 S.

Думін Ірена

Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент Куца О. І.

МОВНІ ОЗНАКИ ТЕКСТІВ МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті визначено та проаналізовано домінуючі аспекти текстів медичного спрямування. Особлива увага приділяється текстам наукового та науково-популярного дискурсу. Виокремлено та досліджено основні мовні ознаки, що відрізняють медичні тексти різних жанрів.

Ключові слова: *текст, дискурс, медичний дискурс, медична термінологія, науковий медичний дискурс, науково-популярний медичний дискурс.*

Медичний дискурс є однією з найскладніших галузей лінгвістичного дослідження у зв'язку з тим, що сама медицина як наука знаходиться у постійній динаміці, розвивається та змінюється. Внаслідок таких змін відчувається потреба у вивченні та дослідженні нових мовних параметрів «медичної мови», що є однією із домінуючих складових медичного дискурсу. Медичний дискурс є складним, багаторівневим та багатокомпонентним явищем, що знаходиться на перетині дослідницьких практик різних наукових шкіл і напрямків, оскільки виступає одночасно одним з типів інституційного дискурсу, а також різновидом наукового дискурсу. Вивчення даної тематики здійснюються у різних напрямках. Так багато досліджень присвячено вивченню медичного дискурсу у різних його проявах (Л. Алексеева, М. Барсукова, Л. Бейлінсон, Ю. Бражук, С. Вострова, Н. Литвиненко, Л. Шутак). Значна увага приділяється аналізу медичної термінології (Л. Стегніцька, Laslo Repas). Науковці також займаються вивченням основних аспектів перекладу медичного тексту (Д. Самойлов, Г. Хацер, Н. Шевчук, N. Bragina, S. Lubensky, Morten Pilegard).

З огляду на сказане вище, актуальність обраної тематики зумовлена тенденцією, спрямованою на пошук способів підвищення рівня взаєморозуміння та співробітництва, як між представниками професійного медичного співтовариства, так і між фахівцем-медиком і пацієнтом.

Об'єктом дослідження виступає письмовий медичний дискурс. Предметом дослідження є мовні ознаки текстів англomовного наукового та науково-популярного медичного дискурсу.

Мета дослідження – визначити основні мовні ознаки перекладу текстів медичного дискурсу.

У сучасній лінгвістиці досить багато фахівців-мовознавців досліджують проблему дискурсу. У представленій статті термін дискурс розуміємо як «текст та позамовні умови його реалізації», а також як «тексти певної галузі спілкування, або функціонального стилю, наприклад, медичний дискурс, військовий дискурс, діловий дискурс та ін.» [1, с. 9]. Важливим аспектом є також те, що дискурс позначає конкретну комунікативну подію, що фіксується в писемних текстах або усному мовленні, що здійснюється в певному типологічно та когнітивно обумовленому комунікативному просторі [1, с. 16].